

ANDRZEJ MAŁKIEWICZ (WROCLAW)

JEWHEN PEREHUDA (KIJÓW)

Przyczyny sukcesu lub niepowodzenia w budowaniu państw po pierwszej wojnie światowej: Polska i Czechosłowacja *versus* Ukraina

Słowa kluczowe: pierwsza wojna światowa, niepodległość, republika, siły zbrojne, uznanie międzynarodowe

Keywords: the I World War, independence, republic, the military, diplomatic recognition

Abstract: The main goal of this paper is to show the crucial facts which led to the establishment at the end of the First World War of two sovereign states: the First Czechoslovak Republic and the Second Polish Republic. An attempt has also been made to provide background information on the reasons why the Ukraine did not gain independence in the time in question.

Problematyka budowania państw przez Polaków, Czechów, Słowaków i Ukraińców była już, w odniesieniu do każdego z tych krajów, przedmiotem tysięcy publikacji. Jak napisał Antonín Klimek: „narodziny państwa należą (razem z jego rozpadem) do najlepiej zbadanych okresów międzywojennej Czechosłowacji”, choć zaznaczył, że jeszcze nie wszystko jest wyjaśnione¹. Podobnie można ocenić dorobek histo-

---

¹ A. Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, 1918–1929*, Praha-Litomyšl 2000, s. 9. tam też na s. 10–15 syntetyczne omówienie najważniejszej literatury z tego zakresu.

riografii dotyczącej odbudowy państwa polskiego. Nieco gorzej są zbadane próby budowania państwa ukraińskiego, choć w ostatnich latach powstały liczne publikacje z tego zakresu.

Niewiele natomiast podejmowano badań porównawczych, choć zdarzały się i takie². Najnowsze z nich to wnikliwa wypowiedź Jana Jacka Bruskiego, której wiele w tym tekście zawdzięczamy³ oraz gruntowne omówienie przebiegu i skutków Wielkiej Wojny dla Europy Centralnej Włodzimierza Borodzieja i Macieja Górnego⁴.

Zbudowanie państwa wymaga spełnienia licznych warunków, wśród których pięć jest nieodzownych:

- 1) istnienie odpowiednio licznej grupy ludzi pragnących jego powstania;
- 2) wyłonienie przywódcy potrafiącego zintegrować procesy budowania państwa;
- 3) dysponowanie zasobami finansowymi;
- 4) zbudowanie siły zbrojnej;
- 5) uzyskanie uznania międzynarodowego.

Najczęściej grupą, dzięki której powstało państwo, był w Europie określony naród, mający własny język i kulturę, niekiedy odróżniający się też wyznawaną religią. Nie było to jednak powszechną regułą. Szwajcarzy używają czterech języków i wyznają trzy formy chrześcijaństwa. W Norwegii używane są dwa języki. Amerykanie do dziś posługują się angielskim. Podobnie Irlandczycy – którzy jednak od Anglików różnią się religią. Belgowie używają francuskiego i niderlandzkiego. W krajach Afryki i Azji dominującą rolę przy tworzeniu państw odgrywały inne czynniki, zwłaszcza wpływ mocarstw kolonialnych i religia – czego wyrazistym przykładem są Indie i Pa-

---

² Np. zbiór artykułów: *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Warszawa 2009; J. Lewandowski, „Wybijanie się na niepodległość” w roku 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej, [w:] *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. D. Grinberg, J. Snopko, G. Zackiewicz, Białystok 2010, s. 13–32. Książka W. Balceraka, *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1974, z konieczności musiała zawierać pewne stwierdzenia właściwe epoce swego opublikowania, w zasadniczej części jednak zachowała aktualność do dziś. Wartościowe porównania opublikował W. Sukiennicki, *East Central Europe during World War I: from foreign domination to national independence*, ed. by M. Siekierski, New York 1984, t. 1–2. Książka dotyczy głównie obszaru dawnej Rzeczypospolitej i rozważania kończą się na listopadzie 1918 r., ale nieco uwagi poświęca też działaniom czechosłowackim.

³ *Rok 1918. Dlaczego Ukraińcom się nie udało. Z dr. hab. Janem Jackiem Bruskim, historykiem z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rozmawia Ireneusz Dańko*, Nowa Europa Wschodnia 1 (2018), s. 7–22.

⁴ W. Borodziej, M. Górny, *Nasza wojna*, do naszego tematu zwłaszcza t. 2: *Narody 1917–1923*, Warszawa 2018.

kistan. W krajach muzułmańskich szczególnie istotny jest wpływ religii – państwa wyodrębniono w dużej mierze w oparciu o kryterium dominującej na ich obszarze formy islamu.

W przypadku Polski kryterium narodowe znalazło pełne zastosowanie. Po utracie niepodległości w końcu XVIII w. Polacy wielokrotnie podejmowali starania o odbudowę państwa, a w XIX w. świadomość narodowa, która wcześniej miała głównie charakter szlachecki, upowszechniła się, choć proces ten do 1918 r. nie został w pełni zakończony. W przededniu Wielkiej Wojny nadzieje na odbudowę niepodległości wzmożyły się, podjęto liczne działania w tym kierunku. U jej schyłku problemem stała się wielotorowość działań wyzwoleniczych. Podejmowano je w kilku ośrodkach w kraju, a osobno na emigracji. W połowie grudnia w czeskich „Narodních Listach” wręcz napisano, że w Polsce istnieją trzy rządy⁵. Nie było to ściśle, ale bliskie prawdy, bo w tym okresie odrębną politykę wprowadziły rząd w Warszawie, Polska Komisja Likwidacyjna w Krakowie i Komitet Narodowy Polski w Paryżu.

Nieco inaczej było w przypadku Czechosłowacji. Czesi utracili niepodległość w długim procesie trwającym od XVII w., ale w ramach monarchii Habsburgów Królestwo Czeskie zachowało aż do 1918 r. formalną odrębność, a w procesie odrodzenia narodowego trwającego od schyłku XVIII w. nastąpiło umocnienie poczucia narodowego we wszystkich grupach społecznych. Niemniej, przed wybuchem pierwszej wojny światowej, postulat niepodległości wysuwali tylko nieliczni politycy. Większość Czechów liczyła jedynie na poszerzenie swych praw w obrębie monarchii habsburskiej. Wybuch wojny – jak podkreśla Jan Patočka – zastał Czechów nieprzygotowanych na szanse, jakie dawała⁶. Jej przebieg szybko zmienił nastroje – czescy politycy wysunęli hasło zbudowania państwa wspólnego ze Słowakami. U Słowaków procesy narodotwórcze były dopiero w toku. Jedni spośród nich uważali się za odrębny naród, inni czuli więź z Czechami, ulegli idei „czechosłowakizmu”. Było to przejściowe, do końca okresu międzywojennego „czechosłowakizm” niemal zupełnie znikł. W każdym razie w początkowym okresie oba narody chciały budować wspólne państwo – dopiero później to się zmieniło⁷. Prace nad zbudowaniem

⁵ D.S. Wandycz, *Zapomniany list Piłsudskiego do Masaryka*, London 1964, s. 10–11.

⁶ J. Patočka, *Kim są Czesi? Zarys faktograficzny i próba interpretacji*, tł. M. Zybura, Wiedeń 1991, s. 91.

⁷ Najbardziej wnikliwe omówienie tych zjawisk: J. Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914–1945*, Bratislava 1997. W języku polskim istnieje wiele cząstkowych omówień tej problematyki. Zob. zwłaszcza T. Chrobak, *Idee czechosłowakizmu*, [w:] *Przebaczenie – rozliczenie – pojednanie. Globalne i lokalne problemy współczesnej Europy*, red. Z. Drozd-

państwa prowadzono z konieczności osobno w kraju i na emigracji, ale już w końcu października 1918 r. udało się te wysiłki w pełni zintegrować.

Sytuacja Ukrainy była odmienna. Jej społeczeństwo miało nieco inne doświadczenia historyczne niż Polacy, Czesi i Słowacy. Ziemie ukraińskie długo znajdowały się w składzie różnych państw ościennych. Specyficzna była struktura społeczna. Większość Ukraińców stanowili przeważnie niepiśmienni chłopci, grupy takie jak wielka burżuazja, ziemianie, biurokracja, robotnicy – były w dużej części obcego pochodzenia etnicznego lub zrusyfikowane⁸. Wyjątek stanowiła wąska warstwa inteligencji, ale jej wpływ na społeczeństwo w warunkach caratu był niewielki. Konsekwencją tych realiów był niski poziom konsolidacji narodowej i słabość narodowej elity: „warstwa przywódcza pozostawała nieliczna, a dochodzenie do programu niepodległościowego postępowo powoli”⁹.

Ukraina ogłosiła niepodległość faktycznie w listopadzie 1917 r., a formalnie w styczniu 1918 r.¹⁰ (w części należącej do Rosji), jako Ukraińska Republika Ludowa (URL). Były to decyzje w zasadzie symboliczne – wobec okupowania większej części kraju (a okresowo całości) przez „białych” Rosjan, bolszewików, Niemców i Austriaków. Władze ukraińskie kontrolowały fragmenty kraju, w tym sensie można jednak mówić o istnieniu państwa. W końcu kwietnia 1918 r. przyjęto nazwę Państwo Ukraińskie, które potocznie nazywano je Hetmanatem.

---

wicz, Poznań 2002, s. 173–183; M. Czyżniewski, *Idea czechosłowakizmu a tożsamość narodowa Czechów i Słowaków*, [w:] *Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne postrzeganie*, red. L. Zieliński, M. Chamot, Bydgoszcz 2007, s. 195–204; A. Małkiewicz, *Samobójstwo demokracji. Czechosłowacja w okresie II Republiki 1938–1939*, Wrocław–Zielona Góra 2013, s. 65–83; J. Rychlik, *Początki, rozwój i zanik czechosłowakizmu*, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, XLV (2010), s. 43–58 (streszczenie zasadniczych wątków zawartych w książce: *Češi a Slováci ve 20. století*).

⁸ Wnikliwie omawia relacje narodowe w najważniejszej części Ukrainy D. Beauvois, *Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*, Lublin 2016. Całego kraju dotyczy opracowanie historyka kanadyjskiego: S. Yekelchuk, *Ukraina. Narodziny nowoczesnego narodu*, tł. J. Gilewicz, Kraków 2009. Szczegółowe dane statystyczne publikuje P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku*, Warszawa 1994, s. 15–75. Cenne uwagi o poziomie integracji narodowej Ukraińców podczas zmagania o niepodległość zamieścił W. Werstiuk, *Historyczne znaczenie ukraińskiej rewolucji 1917–1921*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Warszawa 2009, s. 159–166.

⁹ A. Chojnowski, *Ukraina*, Warszawa 1997, s. 27.

¹⁰ В. Винниченко, *Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]*), Київ 1990, ч. II, s. 244–252.

W tym okresie – w 1918 r. – Polacy (a także Czesi i Słowacy) lepiej lub gorzej wykorzystywali szanse dane przez sytuację geopolityczną, dla Ukraińców był to „czas stracony”¹¹. W grudniu 1918 r. odnowiono URL, a w listopadzie 1918 r. powstała Zachodnioukraińska Republika Ludowa (ZURL) na obszarze byłej wschodniej Galicji. Formalnie zjednoczyła się ona w styczniu 1919 r. z URL, ale faktycznie zachowała odrębność aż do lipca 1919 r., gdy zlikwidowało ją Wojsko Polskie¹².

W każdym z trzech kształtujących się państw wyłoniła się grupa przywódców, wśród których każdy potrafił stanąć w najważniejszych momentach na czele starań niepodległościowych: Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937)¹³, Józef Piłsudski (1867–1935)¹⁴ i Symon Petlura (1879–1926)¹⁵. Choć byli ludźmi bardzo różnymi, o odmiennych życiorysach i doświadczeniach, jednak mieli pewne cechy wspólne. Każdy był charyzmatycznym politykiem, a jednocześnie człowiekiem pióra, uzdolnionym publicystą, znanym już przed wojną z aktywności dziennikarskiej. Łączyło się to z umiejętnością przemawiania, nawiązywania kontaktu z masami słuchaczy, pozyskiwania do swych poglądów. Wszyscy byli formalnie ludźmi wierzącymi, ale każdy religię traktował instrumentalnie, nie była ważna w jego życiu.

¹¹ M. Корнат, *Від війни між імперіями до геополітичної революції у Центрально-Східній Європі*, Український історичний журнал 2 (2019), s. 177.

¹² Podstawowe omówienia po polsku i ukraińsku: J.J. Bruski, *Między „sobornością” a separatyzmem. Funkcjonowanie i rozpad ukraińskiej federacji galicyjsko-naddnieprzańskiej (1918–1919)*, [w:] *Ku zjednoczonej Europie. Studia nad Europą Środkową i Południowo-Wschodnią w XIX i XX wieku*, red. I. Stawowy-Kawka, W. Rojek, Kraków 1997, s. 37–50; В. Верстюк, *Соборність в українській суспільно-політичній думці та реальній політиці (до 100-річчя проголошення Акта злуки)*, Український історичний журнал 1 (2019), s. 67–93.

¹³ Najpełniejsze omówienie jego biografii w języku polskim: J. Gruchała, *Tomasz G. Masaryk*, Wrocław 1996.

¹⁴ Spośród niezliczonych opracowań jego biografii na szczególną uwagę zasługują wielokrotnie wydawane, za każdym razem w ulepszonej wersji, publikacje: A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2017; W. Suleja, *Mundur na nim szary... Rzecz o Józefie Piłsudskim*, Warszawa 2018.

¹⁵ Brak gruntownej biografii tego ostatniego w języku polskim. Tylko po części rolę taką spełniają publikacje: A. Serednicki, *Symon Petlura*, Warszawa 1997; S. Stępień, *Symon Petlura – życie i działalność*, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze 3 (1996) s. 28–61; P. Waingertner, *Symon Petlura w polskiej historiografii*, [w:] *Historia, mentalność, tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku*, red. J. Pi-sulińska, P. Sierzęga, Ł. Zaskilniak, Rzeszów 2008, s. 541–553; S. Zabrowarny, *Symon Petlura – niezłomny orędownik niepodległości Ukrainy*, [w:] *Polska i Ukraina – sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń 1997, s. 131–150. W literaturze ukraińskiej biografii jest wiele. Najpełniejsza: В. Савченко, *Симон Петлюра*, Київ 2016.

Piłsudski i Petlura zaczęli jako socjaliści, prowadzili działalność podziemną, potem obydwaj odeszli od tej ideologii i ruchu politycznego. Dla Piłsudskiego socjalizm był przede wszystkim środkiem walki z caratem o niepodległość Polski. Po początkowym silnym zaangażowaniu w działalność Polskiej Partii Socjalistycznej później coraz bardziej poświęcał się działalności niepodległościowej, od wybuchu wojny skupił się wyłącznie na niej. Petlura był socjalistą z przekonania, choć jednocześnie patriotą. Stopniowo jednak odchodził od socjalizmu i zerwał z nim na początku 1919 r., a więc tylko pięć lat później niż Piłsudski, ale ten krótki okres to była cała epoka.

Masaryk nigdy nie był socjalistą, ale uważano go za człowieka lewicy; walczył z antysemityzmem, angażował się w starania o równouprawnienie kobiet. Był uniwersyteckim profesorem filozofii i socjologii, a jednocześnie posłem do parlamentu austriackiego. Przed wybuchem wojny działał zawsze legalnie, choć w opozycji. Był swego rodzaju pozytywistą, dążył do rozwoju kultury narodu czeskiego i pogłębienia świadomości narodowej, poszerzenia jego praw w obrębie monarchii Habsburgów. Przed wybuchem Wielkiej Wojny nie mówił o niepodległości, dopiero później stał się przywódcą działań wyzwolenicznych.

W czasie wojny ich losy były odmienne, ale można też znaleźć podobieństwa. Masaryk już w końcu 1914 r. udał się na emigrację, organizował w Szwajcarii, Francji, Rosji i USA działania na rzecz niepodległości. Założył latem 1915 r. w Szwajcarii Czeski Komitet Zagraniczny, przekształcony następnie w Czechosłowacką Radę Narodową, a latem 1918 r. uznany przez państwa Ententy za oficjalne przedstawicielstwo przyszłej Czechosłowacji¹⁶. Zabiegał o budowanie wojska u boku państw Ententy – nazwanego później legionami. W listopadzie 1918 r. wybrano go zaocznie prezydentem Czechosłowacji, w grudniu wrócił do kraju i niemal do końca życia (do 1935 r.) stał na czele państwa.

Piłsudski już kilka lat przed wybuchem wojny światowej zaangażował się w przygotowania do zbudowania Wojska Polskiego u boku armii austro-węgierskiej, od sierpnia 1914 r. był duchowym liderem polskich Legionów. Austriacy nie pozwolili mu zostać ich formalnym dowódcą, lecz zasłużył się w ich budowaniu, wykazał talent wojskowy. A jako polityk latem 1917 r. – a więc tylko dwa i pół roku później niż Masaryk – zerwał współpracę z państwami centralnymi. Został aresztowany, od końca lipca 1917 r. do początku listopada 1918 r. był niemieckim więźniem, co przysporzy-

¹⁶ J. Dejmek, *Czeski antyhabsburski ruch oporu, paryska Czechosłowacka Rada Narodowa i narodziny państwa czechosłowackiego*, [w:] *Rządy bez ziemi. Struktury władzy na uchodźstwie*, red. R.P. Żurawski vel Grajewski, Warszawa 2014, s. 75–100.

ło mu popularności. 10 listopada wrócił do Warszawy, witany jak bohater, następnego dnia stanął na czele budowy państwa, a 22 listopada ogłosił się jego naczelnikiem. Był faktycznym liderem Rzeczypospolitej (z przerwą w latach 1922–1926) do śmierci w 1935 r., choć po 1922 r. nigdy już nie stanął oficjalnie na jej czele.

Wśród polityków ukraińskich sytuacja była bardziej złożona, początkowo zabrakło lidera, który miałby poparcie większości społeczeństwa. Do 1917 r. do takiej roli aspirował Mychajło Hruszewski (1866–1934), który był wybitnym uczonym, uniwersyteckim profesorem historii o przekonaniach centrowych. Wybrano go przewodniczącym kijowskiej Ukraińskiej Centralnej Rady (UCR), pełniącej funkcje parlamentu. 27 III 1917 r. objął funkcję, ale szybko okazało się, że był bardziej wybitny jako uczone niż jako polityk¹⁷.

W 1917 r. na czoło sił lewicy wysunął się Petlura. Był on od 1900 r. członkiem Ukraińskiej Socjal-Demokratycznej Partii Robotniczej, która opowiadała się za wyodrębnieniem Ukrainy jako autonomicznej części przyszłej Rosyjskiej Demokratycznej Republiki Federalnej. Podczas wojny światowej początkowo poparł carat, licząc na zmianę polityki wobec narodu ukraińskiego. W tym okresie liczni politycy ukraińscy uwierzyli w możliwość „przebudowy imperium Romanowych w europejskie państwo prawa”¹⁸. Po rewolucji lutowej zajęł się wyodrębnianiem z armii rosyjskiej ukraińskich jednostek wojskowych, tworzeniem oddziałów ochotniczych, a w rządzie (Sekretariacie Generalnym) utworzonym przez Centralną Radę kierował resortem spraw wojskowych.

Pod okupacją niemiecką (trwającą w centralnej części Ukrainy od marca do początku grudnia 1918 r.) władzę uzyskał hetman Pawło Skoropadski (1873–1945)¹⁹, daw-

¹⁷ Ł. Adamski, *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa 2011; В. Тельвак, *Творчість Михайла Грушевського революційної доби: тексти і контексти*, [w:] *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.). Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.)*, ред. В. Смолай (i in.), Київ–Чернігів 2017, s. 155–170; А. Винар, *Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації (Статті і матеріали)*, Київ 1995, s. 194–201.

¹⁸ Г. Корольов, *Національна автономія під берлом Романових (кінець хіх ст.–1914 р.): польський, єврейський та український вимір*, Український історичний збірник 20 (2018) s. 129.

¹⁹ О. Лупандін, *Зовнішня політика гетьманату П. Скоропадського і більшовицька Росія: спроба побудови рівноправних відносин*, [w:] *Революція, державність, нація*, s. 400–417; W. Mędrzecki, *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 roku*, Warszawa 2000; G. Skrukwa, *‘Masters of situation’: German and Austro-Hungarian intervention in Ukraine in 1918 in the light of Ukrainian memoirs*, *Acta Poloniae Historica* 113 (2016), s. 37–64.

ny generał carski, o przekonaniach prawicowych, który ustanowił na Ukrainie „carski reżim bez cara”²⁰. Petlura od 27 VII do 13 XI 1918 r. przebywał w więzieniu – co przysporzyło mu popularności. W grudniu 1918 r. był jednym z przywódców powstania przeciw Skoropadskiemu. Wszedł do władz odnowionej URL, a porzucił partię socjalistyczną²¹. 11 II 1919 r. stanął na czele państwa jako Naczelnny Ataman. Władysław Werstiuk nazywa Petlurę „przekonującym przykładem ewolucji działacza socjaldemokratycznego o nastawieniu rewolucyjnym w działacza myślącego kategoriami narodo-wo-państwowymi”²². Choć dużą uwagę poświęcał formowaniu sił zbrojnych, wojsko ukraińskie nie potrafiło powstrzymać ani bolszewików ani „białych” armii Antona I. Denikina (1872–1947).

W kwietniu 1920 r. Petlura zawarł sojusz z Polską, zgadzając się na odstąpienie Galicji Wschodniej i dużej części Wołynia w zamian za pomoc w walce o niepodległość reszty kraju²³. Wyprawa kijowska nie zdołała jednak uwolnić Ukrainy. Petlura w 1921 r. wyjechał do Czechosłowacji, potem osiadł we Francji, stał na czele ukraińskiej emigracji, w 1926 r. zamordowano go w Paryżu, prawdopodobnie z inspiracji radzieckich tajnych służb²⁴.

Masaryk, Piłsudski i Petlura nie byli jedynymi wybitnymi politykami swego narodu, każdy z nich miał konkurenta, który też aspirował do roli przywódcy. Wśród Czechów był to Antonín Švehla (1873–1933) – lider agrarystów, najsilniejszej partii w czeskim społeczeństwie, niezwykle popularny, który przed wojną był lojalny wobec Austrii, a od 1915 r. podjął starania o niepodległość, został aresztowany, skazany na śmierć, ale wyroku nie wykonano. W 1918 r. zwolniony – w imię jedności narodu w budowaniu państwa w październiku 1918 r. nie zgodził się stanąć na jego czele, poparł wybór Masaryka na prezydenta, sam zadowolił się funkcją ministra spraw we-

---

Wspomnienia hetmana z okresu budowania państwa: П. Скоропадський, *Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918*, Київ 2016.

²⁰ J. Rychlík, B. Zilynskyj, P.R. Magocsi, *Dějiny Ukrajiny*, Praha 2015, s. 251.

²¹ В. Кафарський, *Комунізм і український національно-визвольний рух*, Івано-Франківськ 2002, s. 225.

²² «переконаливим взірцем еволюції соціал-демократичного діяча революційного напрямку до діяча національно-державного» В. Верстюк, Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження), Український історичний журнал 3 (2004), s. 116.

²³ Tekst porozumienia publikowany był wielokrotnie, ostatnio: *Umowa pomiędzy Rzeczpospolitą Polską i Ukrainą Republiką Ludową z 21 kwietnia 1920 r.*, [w:] *Bitwa o Ukrainę. 1 I – 24 VII 1920. Dokumenty operacyjne, cz. 1 (1 I – 11 V 1920)*, kier. oprac. M. Tarczyński, Warszawa 2016, s. 815–816.

²⁴ С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана*, Київ 2001, s. 339–401.

wewnętrznych, potem kilkakrotnie był premierem, później też nigdy nie chciał konkurować z Masarykiem²⁵.

W Polsce obok Piłsudskiego najwybitniejszą postacią był Roman Dmowski (1864–1939)²⁶, lider grupy partii politycznych nazywanych obozem narodowym. Był posłem do rosyjskiej Dumy, aż do rewolucji w Rosji dążył do uzyskania dla Polski autonomii w ramach Imperium Rosyjskiego, w 1915 r. wyjechał na Zachód i podjął starania o pełną niepodległość. Zabiegał o budowanie wojska u boku Ententy. W 1917 r. stanął na czele Komitetu Narodowego Polskiego w Szwajcarii, działającego na wzór Czeskiego Komitetu Zagranicznego. Państwa Ententy uznały ten Komitet za oficjalne polskie przedstawicielstwo²⁷. Gdy Piłsudski w listopadzie 1918 r. stanął na czele państwa, Dmowski początkowo twierdził, że kraj przez niego budowany jest wasalem Niemiec. W konsekwencji mocarstwa Ententy przez pierwsze miesiące odmawiały jego uznania, a w Polsce zwolennicy Dmowskiego usiłowali pozbawić naczelnika władzy. W styczniu 1919 r. Piłsudski zaproponował kompromis, na który Dmowski przystał. Bliski Dmowskiemu Ignacy Paderewski (1860–1941), światowej sławy pianista, przyjaciel prezydenta USA Thomasa Woodrowa Wilsona (1856–1924), znajomy Masaryka, został premierem, a Dmowski – delegatem Polski na konferencję pokojową w Paryżu. Przez następne pół roku Piłsudski i Dmowski współpracowali, a był to okres decydujący dla zbudowania państwa. Jak podsumował Tadeusz A. Kisielewski – „Wysiłki Dmowskiego w sferze koncepcyjnej i dyplomatycznej, a Piłsudskiego w organizacyjnej i wojskowej przyczyniły się do wykorzystania szans stworzonych przez rozwój wydarzeń historycznych”²⁸.

Wśród polityków ukraińskich sytuacja była bardziej złożona. Przywódcy nie umieli osiągnąć kompromisów. Do 1917 r. największym autorytetem cieszył się wspomniany już Hruszewski, ale nie miał zdolności przywódczych. W 1918 r. wyjechał do Austrii, potem żył we Lwowie, a w 1924 r. dał się omamić bolszewikom i wrócił do Kijowa, by po dziesięciu latach stać się ofiarą stalinowskich represji. Wiosną 1918 r. na lidera wysunął się Pawło Skoropadski, który stanął na czele państwa pod patrona-

²⁵ Najpełniejsza biografia: E. Broklová, *Antonín Švehla. Tvůrce politického systému*, Praha 2017.

²⁶ Spośród licznych jego biografii najbardziej rzetelna jest wielokrotnie wznawiana w kolejno ulepszanych wersjach: K. Kawalec, *Roman Dmowski*, Poznań 2016.

²⁷ P. Waingertner, *Geneza Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu i jego działalność w latach pierwszej wojny światowej oraz początki kształtowania się granic II Rzeczypospolitej*, [w:] *Rządy bez ziemi*, s. 101–114.

²⁸ T.A. Kisielewski, *Piłsudski, Dmowski i niepodległość. Osobno, ale razem*, Poznań 2018, s. 126.

tem niemieckim, ale zbyt długo wierzył w siłę Niemiec, w grudniu 1918 r. uciekł razem z wycofującymi się wojskami niemieckimi. Gdy na czele państwa stanął Petlura, obok niego najwybitniejszą postacią był Wołodymyr Wynnyczenko (1880–1951), dwukrotnie premier Ukrainy, zawsze związany z socjalizmem, zwolennik porozumienia z bolszewikami, który jednak wkrótce wyjechał do Austrii. Konflikty Petlury i Wynnyczenki osłabiały ruch niepodległościowy i władzę ukraińską²⁹. Także liderzy ZURL aspirowali do odgrywania roli w polityce ogólnoukraińskiej, co dodatkowo utrudniało sytuację Petlury³⁰.

Wszystkie trzy kraje dysponowały potencjalnie dużymi zasobami finansowymi. Czechy były najbogatszym, najlepiej rozwiniętym ekonomicznie krajem Austro-Węgier, skoncentrowane tu było 60–70% przemysłu monarchii³¹. Duża część przemysłu była własnością austriacką lub niemiecką, ale średni i drobny przemysł należał do Czechów. Istniał rozbudowany samorząd dysponujący dużymi środkami. Działało kilka czeskich banków, największy – Živnostenská banka (Bank Rzemiosła), wbrew skromnej nazwie finansował przemysł. Ich zasoby zostały użyte na cele budowania państwa. Gdy już zostało zbudowane, dodatkowo wzbogaciły je fundusze przywiezione przez legionistów z Syberii. Podczas wojny środki na budowanie Legionów pochodziły od Rosji, Francji i Włoch, a w niewielkiej części od czeskich i słowackich emigrantów w USA.

W Polsce w zaborze rosyjskim istniał rozbudowany przemysł, jego część była w rękach polskich. Arystokraci dysponowali wielkimi majątkami ziemskimi, ich zasoby po części wykorzystywano na potrzeby budowania państwa. W Galicji przemysł był niewielki, ale w większości należał do Polaków, istniały też polskie banki. W zaborze pruskim rozwój gospodarczy był najwyższy, lecz pochodzących stąd funduszy można było użyć na potrzeby budowania państwa dopiero od 1919 r. W zaborach austriackim i pruskim rozwinięty był ponadto samorząd lokalny, dysponujący stosunkowo dużymi środkami finansowymi – były jedną z podstaw budowania państwa.

Już przed wybuchem wojny zaczęto gromadzić pieniądze na potrzeby przyszłego państwa, w 1912 r. utworzono Polski Skarb Wojskowy, który zbierał pieniądze

²⁹ *Політична історія України. XX століття у 6 т.* Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. т. 2: *Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920)*, Київ 2003, s. 217–230.

³⁰ О нiszczącej Україні tradycji konfliktów wewnętrznych z goryczą pisał Petlura: С. Петлюра, *Завдання української військової літератури*, Варшава 1937, s. 12–13.

³¹ A. Klimek, *Velké dějiny zemí*, s. 95.

przede wszystkim z indywidualnych wpłat Polaków z Galicji i emigrantów z USA, pomagało to finansowaniu przygotowań wojskowych, a później częściowo Legionów.

Największe środki na potrzeby Legionów przekazywali zaborcy – najpierw Austro-Węgry, potem stopniowo finansowanie przejmowali Niemcy. Niemcy też w dużej części finansowali działalność polskiego parapaństwa budowanego od listopada 1916 r. do początków listopada 1918 r., bo spodziewali się, że jego armia wspomże ich w wojnie. Francja w 1918 r. finansowała tworzenie polskich oddziałów wojskowych na jej terenie. Dużej pomocy udzielili polscy emigranci w Europie Zachodniej, a zwłaszcza w USA. W pierwszych miesiącach budowania państwa finansowano je wprowadzaniem do obiegu „pustych” pieniędzy i kredytami bankowymi, od stycznia 1919 r. zaczęła napływać – dość skromna – pomoc z Zachodu, głównie w formie kredytów³².

Ukraina była najzamożniejszą częścią Imperium Rosyjskiego. Wielki kapitał był przeważnie pochodzenia nieukraińskiego, przemysł spożywczy w części należał do Polaków, ciężki – do kapitału z zachodniej Europy. A największa część była w rękach rosyjskich lub osób o pochodzeniu ukraińskim lecz gruntownie zrusyfikowanych. Takim właśnie był najbogatszy człowiek Ukrainy – Mychajło Tereszczenko (1886–1956), minister finansów, a potem spraw zagranicznych w Rządzie Tymczasowym³³. Finansowaniem inicjatyw ukraińskich zajął się dopiero po latach, będąc na emigracji. Zyski przedsiębiorstw działających na Ukrainie pochodziły przede wszystkim z realizowania zamówień caratu dla wojska. Duże przedsiębiorstwa przemysłowe były rozproszone, najwięcej znajdowało się na wschodzie kraju zdominowanym od 1917 r. przez bolszewików i zasiedlonym ludnością o niezbyt wysokiej świadomości narodowej, tych zasobów nie można więc było użyć dla potrzeb budowanego państwa³⁴.

We Wschodniej Galicji własność ukraińska była niewielka. Legion Strzelców Siczowych finansowała Austria. Dopiero w 1917 r., gdy zaczęto tworzyć instytucje

³² Mimo upływu czasu nie straciły na aktualności ustalenia zawarte w wyjątkowo wnikliwym opracowaniu: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. I, *W dobie inflacji 1918–1923*, Warszawa 1967, s. 251–256, 304–305.

³³ W Polsce jego nazwisko podawane było dotychczas w rosyjskiej formie Tierieszczenko.

³⁴ С. Кульчицький, Л. Якубова, *Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і батьківщини*, Київ 2016; Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко, О. Зубалій та ін., *Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства*, ред. Б. Лановик, Київ 1994, s. 233–251.

ukraińskie w części naddnieprzańskiej, próbowano zorganizować ich finansowanie ze składek i darów prywatnych – z niewielkim rezultatem. Centralna Rada otrzymała bardzo skromne finansowanie od rosyjskiego Rządu Tymczasowego. Po przewrocie bolszewickim te dotacje skończyły się, nowi władcy Rosji obok agresji militarnej zastosowali jak to określił Pawło Haj-Niżnik technikę „głodu pieniężnego”³⁵. Centralna Rada przejęła zasoby rosyjskiego systemu bankowego na Ukrainie, ale były niewielkie. Usiłowała pobierać dawne rosyjskie podatki, ale z kiepskim rezultatem. Tworzenie ukraińskich jednostek wojskowych w obrębie armii rosyjskiej finansowała Rosja, ale i to skończyło się po przewrocie bolszewickim. Ogólnie pieniędzy było bardzo mało, co było jedną z przyczyn niezbyt aktywnej polityki UCR i późniejszych władz ukraińskich. Od schyłku 1918 r. działalność URL finansowano głównie drukowaniem „pustych” pieniędzy.

W warunkach kończącej się wojny światowej i rozpoczynających się nowych konfliktów międzynarodowych i wewnętrznych szczególnie ważne było posiadanie sił zbrojnych. Czesi służyli podczas wojny w armii austriackiej, czynili to niechętnie, gdy tylko była możliwość, przechodzili na stronę rosyjską lub innych państw Ententy, a potem podejmowali służbę w oddziałach budowanych po stronie Ententy, nazwanych legionami. W każdym razie do października 1918 r. na terenie samych Czech wojska czeskiego nie było, choć w austriackich jednostkach wojskowych stacjonujących na terenie kraju w końcowym okresie wojny służyli głównie Czesi, w momencie ogłoszenia niepodległości uznali się oni za żołnierzy czeskich, praski okręg wojskowy stał się podstawą budowania armii Czechosłowacji.

Polacy prace nad budowaniem wojska rozpoczęli na kilka lat przed początkiem wojny, pod pozorem związków strzeleckich i organizacji gimnastycznych. Podczas wojny najwięcej ich służyło w armii rosyjskiej oraz innych armiach zaborczych. W 1917 r. wyodrębniono w Rosji trzy korpusy polskie, które wzięły niewielki udział w walce z armiami Niemiec i Austro-Węgier, a także z bolszewikami, ale w zasadzie przestały istnieć przed końcem wojny, w procesie budowania państwa bezpośrednio udziału nie wzięły³⁶.

Ważną rolę odegrali Polacy służący w armii austriackiej. W latach 1914–1917 niektórzy brali udział w budowaniu Legionów. A przede wszystkim, gdy w październiku 1918 r. zaczęło się wyodrębnianie z tej armii jednostek narodowych, zaczęli tworzyć

³⁵ П. Гай-Нижник, *Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.)*, Київ 2006, s. 61.

³⁶ H. Bagiński, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1990.

oddziały wojskowe, które już od 1 listopada uczestniczyły w wojnie z Ukraińcami w Galicji.

Ważna była rola Legionów, zorganizowanych z inicjatywy Piłsudskiego³⁷. Kilkakrotnie zmieniały nazwy i organizację, część ich żołnierzy od 1917 r. zbuntowała się przeciw Niemcom i Austriakom, część znalazła się pod zwierzchnictwem niemieckim. Ich liczebność była zmienna, nigdy nie przekroczyła 25 tysięcy, ale przez ich szeregi przeszło ponad 45 tys. osób. Stały się praktyczną szkołą sztuki żołnierskiej dla młodych ludzi i szkołą dowodzenia dla oficerów, z których wyrosły późniejsze kadry dowódcze i administracyjne niepodległej Polski. Dzięki obecności byłych legionistów jesienią 1918 r. stosunkowo sprawnie zbudowano Wojsko Polskie.

Polacy służący w armii niemieckiej bezpośredniego udziału w wyzwoleniu Polski w 1918 r. nie wzięli, za to później uczestniczyli w powstaniu w zaborze pruskim i doprowadzili do jego wyzwolenia, a potem wzięli aktywny udział w walkach o wschodnie granice Polski.

Ukraińcy podczas pierwszej wojny światowej służyli z konieczności w armii rosyjskiej, inni w austro-węgierskiej. Do zbudowania ukraińskich sił zbrojnych zaczęto przygotowywać się w Galicji przed wojną, w tym samym czasie i w podobny sposób jak Polacy. W sierpniu 1914 r. sformowano Legion Strzelców Siczowych walczący u boku armii austriackiej. W latach 1914–1917 służyło w nim około 7 tys. ochotników. Jednak nie odegrali dużej roli, wskutek obaw polityków austriackich, a także polskich, którzy byli niechętni wszelkim inicjatywom ukraińskim, a liczone się z nimi w Wiedniu³⁸.

W 1917 r. wyodrębniono korpusy ukraińskie z armii rosyjskiej, ale wzięły niewielki udział w obronie Ukrainy. Wielu członków UCR, niezależnie od podziałów partyjnych, było pacyfistami – zraziły ich do budowania wojska dramatyczne doświadczenia pierwszej wojny światowej i fatalne tradycje armii carskiej. Naiwnie wyobrażali sobie, że można armię zastąpić milicją, że to jej istnienie jest przyczyną wojen, zatem – jeśli się z niej zrezygnuje – zapewniony będzie pokojowy byt kraju³⁹. Petlura starał się o zbudowanie armii ochotniczej, zorganizował nawiązujący do

³⁷ Najnowsze syntetyczne opracowanie: A. Chwalba, *Legiony polskie 1914–1918*, Kraków 2018.

³⁸ М. Лазарович, *Легион Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба*, Тернопіль 2016.

³⁹ В.Ф. Верстюк, *Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії*, Український історичний журнал 3 (2012), s. 4–27.

kozackich tradycji Hajdamacki Kosz Słobodzkiej Ukrainy i inne oddziały, ale wskutek braku pieniędzy i zrozumienia ze strony innych polityków wyniki były mizerne. Prócz tego nie mógł uzyskać pełnej kontroli nad armią, bo wśród osób dowodzących oddziałami wciąż powstawały konflikty. Nie zdołał też powstrzymać antysemitycznych pogromów, choć wszelkimi siłami im przeciwdziałał. Co gorsza, oskarżono go później o ich inspirowanie. Podobne zarzuty kierowano wobec Piłsudskiego, lecz ten zdołał udowodnić ich bezpodstawność⁴⁰. Petlura nie miał szansy, by skutecznie się oczyścić, a takie opinie kompromitowały państwo w oczach Ententy⁴¹.

Gdy na przełomie lat 1917/1918 rozpoczęła się agresja bolszewicka, zbyt małe były siły, które można było jej przeciwstawić. Za jedyny ratunek uznano współpracę z Niemcami. Ci okupowali ziemie Ukrainy, formalnie uznawali jej niepodległość, ale brutalnie eksploatowali kraj ekonomicznie i dopuścili tylko ograniczoną rozbudowę sił zbrojnych⁴². Pomiedzy różnymi formacjami budowanymi pod patronatem niemieckim, austro-węgierskim i hetmana Skoropadskiego dochodziło do konfliktów, a nawet walk. Po klęsce Niemiec w pierwszej wojnie światowej zintensyfikowano budowanie armii, jednak nie udało się w pełni zintegrować jednostek o różnym pochodzeniu. Mimo to państwo przetrwało do 1920 r., ale ostatecznie nie zdołało obronić niepodległości. Atakowali je zarówno bolszewicy, jak „biali” Rosjanie, a przejściowo Polacy. Wsparcie ze strony polskiej, uzyskane w 1920 r., okazało się nie dość efektywne⁴³.

Odrębny problem to budowanie armii w Zachodnioukraińskiej Republice Ludowej (w Galicji). Tu w okresie wyodrębniania z armii austriackiej jednostek narodowych powstały oddziały ukraińskie, potem budowaniu sił zbrojnych poświęcono wiele uwagi, ale przegrano wojnę z Polską⁴⁴. Również połączenie z Ukrainą Naddnieprzańską, dokonane formalnie w styczniu 1919 r., okazało się nieefektywne⁴⁵.

---

⁴⁰ D. Jeziorny, *Zszargana reputacja? Wizerunek odradzającej się Polski i kwestia żydowska na łamach amerykańskiej prasy*, *Przegląd Zachodni* 3 (2018), s. 15–37.

⁴¹ С. Литвин, *Суд історії*, s. 47–139.

⁴² W. Mędrzecki, *Niemiecka interwencja...*

⁴³ Najważniejsze opracowania w języku polskim: J. Legieć, *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej w 1920 r.*, Toruń 2003; G. Skrukwa, *Formacje wojskowe ukraińskiej „rewolucji narodowej” 1914–1921*, Toruń 2008.

⁴⁴ M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2002.

⁴⁵ J.J. Bruski *Między „sobornością” a separatyzmem. Funkcjonowanie i rozpad ukraińskiej federacji galicyjsko-naddnieprzańskiej (1918–1919)*, [w:] *Ku zjednoczonej Europie*, s. 37–50.

Nieodzownym warunkiem osiągnięcia niepodległości jest zdobycie dla powstającego państwa uznania międzynarodowego. Może ono być pomocne w początkowych etapach jego budowania, a konieczne jest, by proces ten sfinalizować. Przypomnijmy z niedawnych wydarzeń, że w XXI w. otoczenie międzynarodowe wymusiło opóźnienie o kilka lat uzyskania niepodległości przez Czarnogórę, Kosowo i Sudan Południowy. Obecnie m.in. Somaliland i Kurdystan aspirują do niepodległości, ale nie mogą uzyskać uznania międzynarodowego.

W tym zakresie sytuacja omawianych trzech krajów była bardzo różna. Decydujący głos miały wtedy USA oraz państwa Ententy, potem Ligi Narodów. Wśród polityków tych państw istniała świadomość, że Czesi i Polacy mieli w przeszłości własne państwa, od 1914 r. w Europie Zachodniej i USA emigranci czescy i polscy prowadzili intensywne działania, które życzliwie tolerowano, a w 1917 r. komitety narodowe czeski i polski oficjalnie uznano za polityczne przedstawicielstwa budujących się państw. Gdy 28 X 1918 r., Czechosłowacja ogłosiła niepodległość, już po kilku dniach fakt ten został uznany przez Zachód. Polska stała się niepodległym państwem w listopadzie 1918 r., co mocarstwa Ententy uznały w styczniu 1919 r.

Aspiracji ukraińskich w krajach Ententy przed 1917 r. nie zauważano. Wprawdzie ukraińscy politycy propagowali interesy swego kraju poza granicami, ale głównie w Piotrogradzie, Moskwie i Wiedniu. Także w Berlinie już przed wojną zaczęto interesować się tym krajem. Natomiast w USA i Kanadzie, gdzie obecni byli liczni emigranci ukraińscy, nie podjęli oni aktywności politycznej na wystarczającą skalę. W Londynie działał przed wojną George Raffalovich (1880–1958), publicysta pochodzenia ukraińskiego, który m.in. tłumaczył prace Hruszewskiego na angielski, w 1913 r. założył Komitet Ukraiński, ale zajmował się tylko propagowaniem kultury, zresztą Komitet zakończył istnienie w 1915 r. wskutek oskarżeń o sympatyzowanie z państwami centralnymi.

Tylko w okresie od grudnia 1917 do lutego 1918 r. Francja *de facto* uznawała niepodległość Ukrainy⁴⁶. Pokój brzeski (podpisany przez Ukrainę z państwami centralnymi 9 II 1918 r., niezależnie od podobnie nazywanego pokoju zawartego przez te państwa z Rosją 3 marca) zniechęcił Francuzów do Ukrainy. Później przyszły informacje o pogromach Żydów. Podobny mógł być los sprawy polskiej, bo współpraca Piłsudskiego z Austrią budziła niechęć Ententy, ale późniejszy kompromis Piłsudskiego z Dmowskim pozwolił rozwiązać problem. Zbliżoną rolę odegrał kompromis

⁴⁶ T. Schramm, *Dyplomacja francuska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych 1917–1918*, Przegląd Zachodni 2 (1998), s. 151–166.

Masaryka i Švehli. Politycy ukraińscy nie potrafili się porozumieć. Wprawdzie Skoropadski uciekł z Niemcami, ale Petlury nie znano w państwach Zachodu, nie było nikogo, kto mógłby reprezentować interesy budowanego państwa. Negatywną rolę odegrał konflikt polsko-ukraiński. Znaczenie mieli też „biali” Rosjanie, na których Ententa liczyła do 1920 r. w walce z bolszewikami, a którzy byli stanowczo przeciwni aspiracjom ukraińskim⁴⁷. Ostrożnego wsparcia udzielała Ukrainie Czechosłowacja, ale nie czyniła tego zdecydowanie, a jej głos, choć traktowany przez mocarstwa na ogół życzliwie, nie mógł w tym wypadku zaważyć⁴⁸.

W konsekwencji Czechosłowacja i Polska już na przełomie lat 1918/1919 uzyskały poparcie międzynarodowe, w przeciwieństwie do Ukrainy. W 1920 r. Petlura podjął współdziałanie z Polską, „biali” przegrali z bolszewikami, ale już było za późno, by mogło to zmienić los Ukrainy.

Dziś w Polsce, Czechach i Słowacji wspominamy rok 1918 jako ważną datę, niezwykle pozytywną w dziejach naszych krajów. Podobnie pozytywnie, choć z nieco innych powodów wspominany jest ten rok w Europie Zachodniej. A Ukraińcy pamiętają – jeśli użyć metafory Michaiła Bułhakowa, pisarza rosyjskiego, ale mocno związanego z Ukrainą – o „mgłach tego strasznego osiemnastego roku”⁴⁹.

Polska i Czechosłowacja spełniły wszystkie warunki niezbędne dla zbudowania państwa, choć nie obyło się to bez problemów. W przypadku Ukrainy każdy z omówionych warunków spełniony był tylko po części. Społeczeństwo było mniej zintegrowane niż czeskie czy polskie, przywódcy nie potrafili zawierać wzajemnych kompromisów, a zabrakło człowieka cieszącego się powszechnym autorytetem, siły zbrojne budowano mało energicznie, a uznanie międzynarodowego nie udało się osiągnąć. Wszystko to pozwoliło wrogom niepodległości Ukrainy – „białym” Rosjanom i bolszewikom – unicestwić załóżki państwa. Niewątpliwie jednak wysiłki lat

⁴⁷ П. Гай-Нижник, *Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.)*, Київ 2016; О. Красиўський, *Ententa a problem odrodzenia ukraińskiej i polskiej państwowości w latach 1918–1921*, [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, red. T. Krząstek, Warszawa 2009, s. 39–54; R. Wysocki, *Od pragnienia niepodległości do potrzeby uznania. Próby nawiązania stosunków dyplomatycznych przez Ukrainę w roku 1918*, [w:] *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, s. 84–101; P.P. Żurawski vel Grajewski, *Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Paryżu w roku 1919*, Warszawa 2017.

⁴⁸ K. Lewandowski, *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji w latach 1918–1932*, Wrocław 1974, s. 16–116.

⁴⁹ M. Bułhakow, *Biała Gwardia*, tłum. I. Lewandowska i W. Dąbrowski, Warszawa 1994, s. 74.

1917–1920 nie poszły na marne, pamięć o nich pomogła w zachowaniu ukraińskiej tożsamości w następnych dziesięcioleciach i zdobyciu niepodległości w 1991 r.

Nadesłany: 29 IX 2019

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 2 XI 2019

Zaakceptowany: 9 XII 2019

Prof. Andrzej Malkiewicz

ORCID 0000-0002-2014-9051

emeryt, wcześniej Instytut Politologii Uniwersytetu Zielonogórskiego

ul. Miernicza 5 m 8

50–435 Wrocław

email: amalkiewicz@wp.pl.

Prof. Jewhen Perehuda, Євген Вікторович Перегуда

ORCID 0000-0001-7561-7193

Katedra Nauk Politycznych i Prawa,

Narodowy Uniwersytet Budownictwa i Architektury

w Kijowie, Кафедра політичних наук і права,

Київський національний університет

будівництва і архітектури

бул. Лесі Чкраїнки, 36/10, кв. 55, Київ, Україна, 01042,

email: yevgennn@ukr.net, pereguda.iev@knuba.edu.ua.

The reasons for success or failure in establishing states after WWI: Poland and Czechoslovakia versus the Ukraine

The main goal of this paper is to show the crucial facts which led to the establishment at the end of the First World War of two sovereign states: the First Czechoslovak Republic and the Second Polish Republic. An attempt has also been made to provide background information on the reasons why the Ukraine did not gain independence in the time in question. Poland and Czechoslovakia enjoyed sovereignty because the populations seeking independence were large enough, they had leaders capable of integrating the processes of establishing a state, handling financial resources, amassing an army and obtaining international recognition. The Ukraine lacked an effective leader, the army was built up without enthusiasm and the country failed to attract international recognition.

Translated by: Ewa Dratwa